

VÁLASZTÁSOK UTÁN

ÍRTA
FARKAS ÖDÖN.

PEST 1872.
AIGNER LAJOS.

Bpst. 1872. Nyomatott Kocsi Sándornál, Sándor-utca 13. sz.

A küzdelem korszaka lejárt, a tett korszaka bekövetkezett; amink még hiányzik, nem küzdelemmel és támadással, de pozitív munkával fogjuk megszerezni. Reánk nézve elmaradott, fejletlen viszonyaink mellett nem csupán a tevékenység iránya, de főleg a tevékenység átalánosságban bír nagy horderővel; mert nemzetiségünk érdekében a legfontosabb momentum az, hogy hazánk területén a munka és kultúra minket ismer-e vezetőjének, gyámolának; hogy bizhat-e a jelen korszak ezen nagyhatalmú faktora bennünk s nem kell-e támaszát még mindig ez ország határain kívül keresnie V Mert ez ország azé lesz, akit uralni fog fejlődésnek indult kultúrája

Minden epochának, mely a viszonyok s az eszmék változásával újonnan emelkedik fel, megvannak sajátosságai, meg eredetiségei, melyek az illető kornak jelleget, szint kölcsönöznek. Ki nem ismeri hazánk történetében azon korszakot, mely határozott alakban a harmincas években indult meg, s mely a negyvenes évekkel érte végét; mindenki tudja, mindenki ismeri e korszaknak hazánkra nagy jelentőségét, mely korszakot a szereplő nemzedék, még annak folyama alatt a nemzeti ébredés korszakának nevezte el. S mily erős, határozott s mily ellentétes chavaktere volt ezen korszaknak az előtte, uralkodott korszakkal szemben ; ez epocha határozott ellentétbe helyezte magát a lefolyt korszakkal s a passiv nemzeti politikát az akció váltotta fel.

A nemzet életre ébredésének első idejében tájékozatlan volt; s lehetett-e máskép? A felbuzdult nemzeti erő eddigi kényszerhelyzetéből kibontakozandó, utat keresett; csoda-e, ha a nemzet, gyors ébredése- s az elhagyott és az újonnan választott irány közti ellentétes különbség természetes hatása mellett, többet bűt az igyekezetből, mint mennyire ereje s tehetségei jogosították? A fejletlennek, az elmaradottnak osztatlan figyelme rendszerint a cél felé irányul csupán, s ritka eset főleg nemzeteknél — hogy a cél mellett az eszközök s a rendelkezésre álló erők azonnal felismertessenek és számbavétessenek.

Hazánk átmeneti korszakai között nincs egy sem, mely indokaira s céljára oly magasan állana, s horderőre oly jelentékeny lenne, mint a harmincas évek korszaka; fájdalom, hogy e korszak végkimenetele az eredeti iránytól oly messze eltért, s eredményében hazánkra csak nehezen visszapótolható károkat s újabb mulasztásokat hozott. De hangsúlyoznom kell itt egyszersmind, hogy mindazok, amik történtek — habár nem kizárólag is — de nagyrészt az akkori helyzet és szerencsétlenül alakult viszonyok természetében birják indokukat.

Mennyi tanúság rejlik e korszakban, annak egyes fázisaiban, szóval egész lezajlásában a következő korszakok részére!

Új korszakok, új irányelvek icslönkiut fel-feltüneceleznek minden államban, minden társadalomban; de e korszakok az államok viszonyai szerint, természetükre igen különböznek egymástól. Az oly társadalmakban, melyek a ténykedés és haladás rendes útját fellelték, s azon békés után fejlődhetnek s fejlődésükben mesterségesen nem akadályoztatnak — az ily társadalmakban a korszakokat szelíd s fokozatos átmenet jellemzi s az egyes korszakok között nagy hézag, nagy különbség. — mely a békés átme-

netet, az érdekek és viszonyok érzékenyebb megtámadása vagy épen rögtönös megsemmisítése által megnehezíteni szokta — nem létezik. Míg ellenkezőleg oly társadalomban, hol a tevékenység rendes medrét még meg nem találta, vagy a hol a nemzet békés tevékenységébe mesterseges, a fejlődést megakasztó vagy meghamisító hatalmi beavatkozás tapasztalható — szóval ha egy nemzet akár mulasztásai, akár kívülről jövő káros beavatkozás következtében a fokozatos fejlődés útját fel nem lelheti. az ily nemzetek társadalmában koronkint lázas korszakokat láttunk előtűnni, melyek káros, gyakran veszélyes jellegüket azon körülményben bírják, hogy az eddig fenállott s az újonnan keletkezett korszak iránya között nagy az ür, nagy a különbség, miáltal az emberi dolgok folyamának törvényei szerint, a viszonyokban s a szereplőkben, az átalakulásra káros izgatottság keletkezik — így láttunk koronkint veszélyes forrongásokat Franciaországban s hazánkban is — s látjuk másrésről Angliát, a Svájcot és Amerikát békés fejlődése pályáján, mely államok, szabadságuk s békés haladásuk biztosítása óta nem ismernek forradalmat.

Hazánk épen most éli át egyikét azon korszakoknak, melyek a nemzetek jövőjére döntő befolyással bírnak. De ugyan minő korszakot is élünk mi jelenleg? Ugyanazon korszak-e ez, melynek eredete még a huszas évekre vezethető vissza? Vagy talán ettől egészen külön, új korszakot élünk? E kérdésekre igen könnyű a felelet. A jelen korszak indokai- s nemes céljára nézve a negyvenes évek korszakával teljesen ugyanazonos, annak határozott folytatása.

S mégis mily jelentékeny a különbség ugyanazon korszak két fásisa között.

A bajnak legtöbbször bizonyos nagyobb fokot kell

elérnie, hogy helyesen felismertethessék s a gyógyszerek kellőleg választassanak.

E szabály alól hazánk sem képezett kivételt.

Viszonyainknak még jobban el kellett mérgesednie, elmaradásunknak öregednie, hogy bajunk nyilvánvalóvá legyen, s az ut a kibontakozásra célszerűen választathassék.

A hatvanas és negyvenes évek közti különbség igen jelentékeny. A nemzet célja nem változott, intenciói ugyanazok maradtak ugyan, de a nemzet nem keresi többé az ahoz vezető utat s a szükséges eszközöket — mert már megtalálta s kezébe vette azokat. Adja az ég, hogy ez utat el ne tévessze többé s eszközeit ki ne engedje kezei közül!

Az epocha, melyben élünk, aligha mondható a benne élőkre kényelmesebbnek s lefolyásában szelídebbnek, mint a negyvenes éveké egész azon ideig, míg erővel erő nem állott szemközt. Mindenki érzi helyzetünk kényszerűségét, mindenki tudja, hogy életre ébredésünk ideje óta a nemzet már másodszor van a válság útján s tapasztaljuk folyton, hogy a lázas izgatottság s az ezen felemelkedő túlhajtás, mint a kritikus helyzetek rendes kísérői, a jelen korszak jellemvonásának megalakításához is kiváló részben járulnak.

Pedig mennyire szükséges nekünk jelenleg az érett megfontolás és elfogulatlan Ítélet; de ezzel — legalább oly mértékben, mint helyzetünk szükségessé tenné — nem bírnunk; a dolgok természetes rendje szerint, minél bonyolódottabb, minél válságosabb valamely helyzet, annál na gyobb a zavar, annál több a hívatlan szereplők száma s a tisztánlátás annál nehezebb.

És helyzetünk csakugyan zavart s válságos; de nem zavart, nem válságos annyira, hogy a békés kibontakozás eszközölhető s ez úton a békés államélet megalapítható ne lenne. Ha elhitetnők magunkkal azt, hogy állami viszo-

nyainkuak s magának helyzetünknek természete olyan, mely a békés kibontakozást s a körülményekkel saját érdekünk szerinti megalkuvást lehetleníti — szóval ha elfogadnék azon veszélyes tant, hogy ami lételünk követelményei ellenkeznek a békés átalakulás, a fokozatos fejlődés, a munka és haladás általános törvényeivel: akkor a kétségbeesés azon végeszközéhez kellene nyúlnunk, mely sorsjátékot űz a népek jövőjével, sőt léteivel, mely oktalanul pazarolja a népek erejét, hogy aztán elgyengülve meghaljon a résen álló önkény hatalma előtt.

Vagy talán nemzetünk, az európai kultúrállamok közé ékelve, kivételt képez? s a jövő biztosítása, a nagyság megalapítása reánk nézve más eszközök által létesíthető, mint a többi nemzetekre nézve? Épen nem. Belfejlődés, munka és jólét nélkül a szabadság és függetlenség csak névleges; mert a szabadság- és függetlenségnek természetes faktora, úgy egyesek- mint nemzetekre nézve, az egyesnek vagy nemzetnek egyéniségében, belső erejében, mint a függetlenség nélkülözhetlen alapjában találhatók.

De vizsgáljuk közviszonyainkat közelebről és pedig épen jelenleg, közvetlenül a választások ideje után annyival is inkább, mivel helyzetünk vizsgálására legalkalmasabb idő a választások időszaka, mert ekkor hallunk a politikai szereplők vagy szerepelni akarók részéről ítéletet a múlt felett s terveket a jövőre nézve.

Tudjuk, tapasztaljuk folyton, hogy mióta munkáját megkezdette e nemzet, társadalmunk viszonyai azonnal kivétel nélkül megmozdultak s nincs egy sem, mely magának a kifejlett mozgalomból megfelelő részt ne követelne. Ez idő óta hazánk a békés forradalom korszakát éli s politikai és társadalmi viszonyaink mindegyike megegyez egymással az átalakulás szükségének érzetében.

Átmeneti korszakunk e tekintetben szerencsésnek látszik talán, mert a változás szükségének érzete általános; az átalakulás szükségére nincs, legfeljebb annak módozataira van véleményeltérés. És helyzetünk mégsem mondható kedvezőnek e tekintetben sem. Nem az elavult káros viszony fentartására fordított erő képezi nálunk első sorban a kibontakozás akadályát, mint ez rendes körülmények közt történni szokott, de épen ellenkezőleg, az átalakulás és megoldás részleteinek tömeges jelenkezése, — az egyesek részéről pedig, a megoldandók halmaza mellett, a szélsőségig fokozott igyekezet, a túlbuzgóság, mely rendszerint csak általánosságban fogja fel a dolgokat s a részletekhez jutni nem enged — hátráltatja nálunk a helyes fejlődést, s amint a lefolyt országgyűlés is igazolja, a dolgok menetére gyakorolt visszhatása által, még a kivihető eredményt is szűkebb körre szorítja.

A hosszas mulasztásoknak visszhatása ez a jelenre, mely a megrögzött nemtevérsről a tevékenységei átmenetet megzavarja azáltal, hogy a túlbuzgóság rögtön helyrehozva akarja látni mindazon mulasztásokat, mik úgy politikai, mint társadalmi életünkben századokon keresztül nőttek oly nagygyá.

Oly epochában, mint a mienk, hol a megoldandó kérdések oly nagy számmal egyszerre jelenkeznek, — a törvényhozás igen könnyen a túltengés bajába esik, ha a megoldandók tömkelegében a gyakorlati kivitel helyes útja s eszközei meg nem találtnak.

Ha végigtekintünk a választási mozgalmak folyama alatt a képviselőjelöltek által tartott programbeszédeken, mindegyikben pártkülönbség nélkül csak általános irányelveket találunk; látjuk azokban az állam- és társasélet minden kérdését. Csak igen kevés az oly programmok száma, melyek jelen átalakulási helyzetünkben, politikai

vagy társadalmi életünk valamely kiváló irányát tüzetesen, a megoldás részleteiben állítják elénk. És e tekintetben — melleleg legyen mondva — napisajtónk is a közáramlatnak hódol, s inkább foglalkozik általános irányelvekkel, mint a megoldás módozatával s a részletekkel. A programmokból azt látjuk, hogy a legtöbb képviselő igen sokat akar, hihetőleg annyit, melyre egy három éves országgyűlés — kivált ha a megoldandók sorrendjére nézve az eddigi tájékozatlanság lesz tapasztalható — képes nem lesz.

Nagy hibája a programmoknak, hogy a megoldandók sorrendjére ki nem terjeszkednek s ezzel eddigelé a napisajtó is alig foglalkozott. Pedig a sorrend megállapítása, jelen átalakulási korszakunkban, a helyes egymásután kijelölése által magára a megoldás lényegére is, de főleg a törvényhozás folytonos s egymásból folyó működésére — az egyes kérdéseknek viszonyos összeköttetésénél fogva — igen jótékony befolyással bír; s e részben kívánatos, hogy a kormány, a törvényhozás megalakulása után azonnal, lehetőleg a pártokkal egyetértve, állapítsa meg a sorrendet.

Az universális programmok korszakát éljük; az akarársban tagadhatatlanul elég erősek vagyunk. S ez nemcsak az ellenzéket jellemzi — mely az akarársban rendszerint felülmúlja az uralkodó pártot, — de ugyanezt tapasztaljuk a többségben is. Maga a múlt országgyűlést megnyitó trónbeszéd számos oly megoldandó kérdést tűzött ki a lefolyt országgyűlés elé, melyet az 187%-ki országgyűlés programjában ismét a megoldandók közt találunk,

Ezen körülményt, mint törvényhozási viszonyainknak nagyrészt helyzetünk természetéből folyó jellemvonását említem fel, mert a túlbuzgóság s ezzel együtt a rendszerhiány legkárosabb befolyással bírnak ügyeink

rendezésére s legnagyobb részben járulnak különben is zavaros törvényhozási viszonyaink bebonyolítására.

A viszonyok tisztázásának, a békés fejlődés gyakorlati kivitelének az egyszerre sokat akarás nem a legszerencsésebb útja; jelen viszonyaink között, a már eddigelé is tulszámmal felismert sürgősen megoldandó kérdésekkel szemben, reánk nézve nem annyira a megoldást váró kérdések általános felsorolása, mint inkább a megoldás sorrendje s módozata bír a gyakorlati kivitelre legnagyobb jelentékenységgel.

A gyakorlati kivitel s a részletek, a megoldandó kérdések nagy halmaza mellett azonban csak igen kis mértékben vétetnek figyelembe; s ezen körülmény hatása gyakran észrevehető a kormány törvényjavaslatain is; a képviselők néha csak akkor kezdenek a megoldás részleteiről tüzetesen gondolkozni, midőn már a törvényjavaslat a ház előtt fekszik; így láttuk a katonabíráskodásról benyújtott javaslatot összezúzva a képviselőház vitáiban; s az elfogadott iskolatörvény s a benyújtott javaslat között igen lényeges eltéréseket találunk.

A képviselők programbeszédei éppen azon irányban bírnak leginkább általános jelleggel, mely jelen törvényhozásunknak napirendjét képezi: a belügyi kérdésekben nevezetesen. A megoldandó kérdések nagy halmaza mellett, a kérdések és nézetek divergens iránya folytán, mindenki tetszés szerint készítheti programját, néha ugyanegy párthoz tartozók egymástól eltérőleg, vagy éppen ellenkezőleg; egy-két hangzatosabb, s az illető párt alaptanát képező jelmondat mellett együvé tartoznak oly elemek, melyek a valódi elvi kérdésekben egymással homlokegyenest ellenkeznek.

Az általános programmok ugyanazon hibában szenvednek, mint az universális gyógyszerek; ezek mindenről

jók: s legnagyobb hiányuk épen univerzális jellegükben rejlik, s a közönség méltó bizalmatlansága is abban leli alapját.

„Aki sokat markol, keveset szórít e közmondás legtalálóbb jellemzője törvényhozási viszonyainknak.

De mindezen mostoha körülmények. s azoknak az egyes szereplők- és az ügyekre jelzett káros befolyása, indokukat első sorban magában a helyzetben, hazánk közügyi viszonyaiban, azok nagymérvű rendezetlenségében találják épen úgy, mint a 40-es évek korszakában; azon különbséggel mégis, hogy a tájékozatlanság azon foka, minő a negyvenes éveket jellemzi, jelenleg már nem tapasztalható, s a bonyolódott helyzetből kibontakozás helyes útja, a fokozatos ténykedés s ezzel együtt a részletek, mind tisztább alakban jelenkeznek.

De azért jelen törvényhozási viszonyainknak a közel jövőben bekövetkező teljes jobbrafordultát aligha várhatjuk.

Míg hazánk elhanyagolt viszonyai idő folytán anynyira nem javíttatnak, hogy intézményeink a megváltozott viszonyok és eszmék követelményei szerint megállapítottaknak lesznek általánosságban tekinthetők; míg az egyes megoldott kérdések a gyakorlati élet útján hazánk viszonyaiba bele nem olvadnak — szóval míg azon számos megoldásra váró jelentékeny kérdés, melyek mindmegannyian gyökeres átalakítást, vagy némely részben első ízbeni életbeléptetést várnak — meg nem oldatnak, illetőleg életbe nem lépttetnek s így társadalmi s politikai életünk s ezzel együtt törvényhozási működésünk is normális helyzetbe nem jut: addig törvényhozásunk a haladásnak s előretörekvésnek munkáját csak közvetve teljesíti, tulajdonképen pedig a nagymérvű mulasztásokat hozza helyre. S míg ezen állapot tart, addig természetesen a pártok

akarata s a rendelkezésre álló erők közt nagy a különbség; nagyban felülmúlják a kínálkozó erőket a hiányok, illetőleg az ezek által szükségessé lett teendők.

Jelen politikai helyzetünkben, véleményem szerint, közügyeinkre két irányban kell hatnunk kiválólag; a Parlamentarismus gyakorlati keresztülvitelét s kultúránknak nemzeti iránybani kifejtését kell mindenekelőtt eszközölnünk.

Mielőtt helyzetünket a parlamentaris rendszerrel szemben vizsgálánám, szellőztessünk egy ugyanezen tárgyra vonatkozó kérdést.

Lényeg-e a Parlamentarismus avagy csak formáság? Az alkotmányos intézmények között van-e olyan, mely jelentékenységében a parlamentarismust felülmúlja, melynek tehát, a helyes sorrend megállapítása mellett, a parlamentarismust alá lehet rendelni.

Mindenesetre lényeges kérdés általánosságban véve is, de lényeges jelenleg különösen reánk nézve, mivel törvényhozásunkban csak nem rég folytak oly jelenetek, melyek határozottan e tétel körül forognak.

A Parlamentarismus a többség uralmának tana, melyet a szabadság barátai az egyesek vagy kevesek uralmával szemben állítottak fel s foganatosítottak. A többség uralma meggyőződésem szerint oly igazságos tan, hogy egyikét képezi azon legszebb eredményeknek, minőket az emberiség igazság utáni törekvése ez ideig felmutat; s e tan igen valószínűleg az emberi tudásnak azon fokát hordja magán, minővel kizárólag az emberileg tökéletes intézmények szoktak bírni.

A többség uralmának tana nemcsak a parlamentáris rendszernek, de egyszersmind az alkotmányosságnak s magának a szabadságnak is alaptana. A többség uralma iránti tisztelet és a szabadság együtt, kölcsönös egymásrai

hatással fejlődnek és erősödnek annyira, hogy a többség uralma — a végszükség egyetlen esetét kivéve — a többség lehető téves eljárása miatt sem támadható meg, mert ezáltal a szabadságnak egyik legszükségesebb eleme, a rend lenne megtámadva, amennyiben senki sem vonhatja kétségbe, hogy a többség uralkodása a politikai rend első követelménye.

De a többség uralkodása egyike is azon tanoknak, melyeknek igazságossága és sérthetlensége mondhatni kézzelfogható. Mert ha valamely dologban nézeteltérés van, minthogy mindegyik nézet magának vindikálja az igazságot, igen természetes, hogy emberileg legtökéletesebb az oly intézkedés, mely a gyakorlati kivített azon nézetnek engedi át, mely mellett a többség nyilatkozik. Azon kisebbség, mely ezen szabálynak nem enged, s ha nem is nézetének keresztülvitelére, de a többség akaratának meggátolása céljából valamely kínálózkodó eszközt felhasznál: az ily kisebbség ezen ténye által nézetének helyességét az erőszak bizonyos nemével igyekszik lehetőleg fentartani a gyakorlatban is, s ezáltal magának egy többséggel szemben csálhatatlanságot igényel.

A többség uralkodása a legigazságosabb épen azért mert többségé; s az absolut kormányformák mindmégannyian, egyesek vagy kevesek, szóval a kisebbség akaratának érvényreemelésében lelik legnagyobb hiányukat s egszersmind bukásuk magvát.

A helyes tanokra nézvé, hogy azok az emberi ténykedésnél s az intézményekben teljes hatalommal bírjanak s megerősödhessenek, főleg az kívánatos, hogy azon helytelen tanok, melyek az illető újabb s igazságos tant megelőzőleg uralkodtak, a gyakorlati élet teréről teljesen száműzessenek. Hogy jelenleg már az emberi viszonyok legtöbb részére nézve, a fejletlen körétől egészen elűtő

intézmények és szokások uralkodnak, első sorban azon kőrülménynek tulajdonítandó, hogy a régi kor hibás intézkedései az újabb kor igazságai mellett mindinkább vesztvén erejükből, ma már oly hosszú idő óta vannak gyakorlaton kívül, s a viszonyok, az illető káros tant elvetve, annyira ellenkezőleg alakultak, hogy egyesek annak tettelegesítésére már nem is gondolhatnak, sőt az illető káros tan mind homályosabb alakban tartja fen magát az egyesek emlékezetében.

Az igazságos tanok megerősödésére nézve tehát legbefolyásosabb az, ha az átmenet korszakában, az illető igazságos tan uralmának első idejében, az ezt megelőzőleg fenállott helytelen tan, a gyakorlati élet teréről teljesen leszorítottatik, s ereje, időközönkinti feelevenítése által nem konserváltatik; hogy így az újabb intézmények a káros tant nem ismerve lépjenek életbe s az újabb generációk fokokint feledjék el.

A többség uralmának tanára nézve a fentebb mondtak teljes mérvben állanak. Mert ha feelevenítettetik időnkint azon, régebben általánosn uralkodott helytelen tan, hogy a kisebbség akarátát a többséggel szemben is érvényesítheti, vagy legalább a többséget akarata érvényesítésében akadályozhatja: úgy a többség uralkodásának igazságos tanát gyengítjük, s a régi kornak a kevesek uralmáról bírt fogalmát gyakorlatilag érvényesítjük; ellene teszünk azon iránynak, melyet a szabadság barátai a szabadság érdekében helyesnek fogadtak el. Sőt ezen fegyvernek kettős éle van, s azon kisebbség, mely ezt felvette, többségre jutása esetén jöhet oly körülmények közé, — mert tévedni emberi dolog — hogy az általa szokásba vett fegyver ellene fordítottatik.

De hogy a kisebbségnek a többség uralma elleni ténykedése mennyire ellenkezik az alkotmányossággal s

így hazánk alkotmányával is, mutatja azon körülmény, hogy maga azon törvény, melynek érdekében a kisebbség e fegyvert felvette, alaptanul a többség uralkodását bírja. A többség uralkodásának igazságossága annyira közérvennyel bír már, hogy e tannak, a választási- vagy valamely más törvénybeni külön kitétele nevetségesen feleslegesnek tűnnék fel; pedig másrésről senki sem tagadhatja, hogy a választási törvénynek célja a többség kitudása, hogy az által a többség akaratának érvényre emelése fogamatba vétethessék. A választási törvény nem más, mint módozat, mely által az országos többség kitudandó; a többség uralkodása legalább is bír oly jelentőséggel, mint minővel bír az ezen többség kitudását szabályozó törvény; egyik mint másik lényegét képezi az alkotmányos szabadságnak; egyiket sem szabad bemocskolni azáltal, hogy a másik védelmezésének okából megtámadtatik; az alkotmányosság ezen két faktora közül egyik sem követelheti a maga részére, hogy a másik rovására védelmeztessék.

Sőt maga a házszabály, melyre törvényhozásunk kisebbsége ezen eszköz használatában támaszkodott, a többség uralma mellett, annak akaratából emelkedett érvényre' tehát midőn a kisebbség a házszabályok e részbeni rendelkezése mellett a használt eszközt felvehette, már ezáltal a többség uralmának s uralmából kifolyó rendelkezésének útjára állott; azaz a mit tett, csak azáltal tehette, mert a többség olyan, és nem más házszabályokat fogadott el; s így a kisebbség a többség uralma elleni támadásának alapjául épen a többség uralmát, illetőleg a többségnek ezen uralmából kifolyó rendelkezését bírta. És ezen körülményből tűnik ki főleg azon szembeszökő anomalia, melyet a kisebbség ezen eljárása által parlamentáris rendszerünkbe becsempészett. A többség uralmának jogán létrejött házszabályokat használta fel ugyanazon többség uralma

ellen; talán meg sem gondolta előre, hogy ezáltal nem annyira a választási szabadságot menti meg, de a többség önérzetének felköltése által, uralmának s akaratának jövőben leendő érvényesíthetése végett, a házszabályok oly irányú módosítására figyelmezteti a többséget, mely által a szólásszabadság korlátozása a többség jogává lesz.

Ily párttaktika mellett a többség igen könnyen az absolutismus felé tereltetik; s az oly kisebbség, mely tévesztett működésével a többséget az absolutismus felé hajtja, az elfogulatlan előtt épen nem foghat jobb sziliben feltűnni az absolutistikus többségnél.

Nem helyes egy kisebbségnek, a szabadságot szabadságellenes ténykedéssel megmenteni akarni; ez, ha nem többet, legalább is annyit árt a szabadságnak, mint a többség szabadságellenes intézkedése, s még e mellett a kisebbséget is antiliberális színben tünteti fel.

De eltekintve a fentebbiektől, a kisebbség által használt eszköz eszélytelen is volt; mert ha egy kormány helytelen, s az országos közvéleménnyel ellentétes irányt követ, bizonyára el fogja veszteni idő folytán a közvélemény támogatását. Az ellenzéknek csak reá kell mutatni a többség közérdekellenes eljárására. Míg ellenesetben, ha az ellenzék ezen határon túlmegy, s a többség akaratának keresztülvitelét a Parlamentarismus ellen intézett erőszak segítségével megakadályozza, ez esetben a kisebbség részesévé, nagyrészt előidézőjévé lesz az ez okon előállott minden káros következtéseknek; s a két párt egymással szemben a sérelmekre nézve a viszonosság terén áll, míg a közügy a pártok alatt foglal helyet, melynek a pártok túlhajtott tusája által előidézett káros következtésekből legnagyobb rész jut osztályrészül.

Lássuk már most helyzetünket parlamentáris rendszerünkkel szemben.

Mindenki tudja, hogy bár a parlamentáris kormányzat hazánkban a 48-ki törvényekkel honosítottatott meg, de a Parlamentarismus gyakorlati keresztülvitelére, a könnyűd kormányváltozásra esetünk még nincs; mert a 49-ki kormányváltozást, az akkori rendellenes helyzet figyelembevétele mellett, ilyenek el nem fogadhatjuk.

Törvényhozási- és pártviszonyaink azonban még jelenben sem olyanok, melyek a Parlamentarismus megerősödését, főleg annak gyakorlati keresztülvitelét elősegítenék. A megoldandó kérdések nagy tömege, főleg pedig azon körülmény, bog) a különben is számos elvi kérdések fölé még a közjog helyeztetik, s pártjaink ezt, a belügyi kérdések napirendje mellett is alapul bírják: mindezen körülmények nagy befolyással bírnak jelen törvényhozási viszonyaink oly módoni alakítására, mely mellett a helyes pártalakulás, s ezzel együtt a helyes Parlamentarismus nem létesíthető.

E tételnél azonban megjegyezni kívánom azt, hogy politikai helyzetünk úgy be- mint kifelé annyira kényes, s a közügyekben résztvevőknek oly sok és különirányú nehézségekkel, jogos és jogtalan érdekekkel kell küzdeniük: hogy a botlások, egyesek, pártok és a kormány részéről is úgyszólván kikerülhetlenek, s a hibák okai nem mindig az illetőkben, de sok esetben magában a helyzetben s ezzel együtt az emberi tehetségek korlátozottságában találhatók.

A megoldandó lényeges kérdések tömeges jelenkezése, amint törvényhozási- és közviszonyainkra általában, úgy káros hatással bír különösen a pártalakulásra; egyöntetű erős pártokat egyetlen elvi kérdés csoportosít; míg ha több elvi kérdés egyszerre, a pártok ugyanazon csoportosulása mellett jön napirendre, ez esetben a kérdések különféle természete, — minthogy ugyanazon párthoz tartozó egyéneknek a különféle kérdésekben egymástól eltérő

véleményük lehet — gyengítőleg hat a pártokra. így Angliában Cobden egyetlen kérdés alapján készített új közvéleményt, s legközelebb Gladstone egy önálló kérdéssel buktatta meg az oly rövid ideig uralkodott Disraeli-kormányt.

S mindaddig, míg nálunk a pártok csupán egy kérdés körül nem csoportosulhatnak; míg törvényhozásunk jelen átalakulási munkálatát be nem fejezi, s ezáltal közviszonyink annyira nem rendeztetnek, hogy normális helyzetünk a pártokat egyes önálló kérdések körüli csoportosulásra, s így a fokozatos fejlődés rendes útjára tereli: addig parlamentáris rendszerünket lehető tisztasággal csak úgy tarthatjuk fen, ha jelen zavaros törvényhozási viszonyainkat, a pártok józansága, sok tekintetben önmegtágadása szelídíti.

Mondhatná talán valaki, hogy a közjog nálunk azon kardinális kérdés, mely körül a pártok csoportosulnak.

De épen ez azon körülmény, mely belügyeink rendezésére legkárosabb befolyással bír.

Közjogi, tehát a belügyektől egészen elütő természetű kérdések sorakoztatják a pártokat a belügyi kérdések körül is; tehát egészen más a pártok hasisa, mint azon kérdések természete, melyek megoldás alá kerülnek. — Ugyan lehet-e — az emberi dolgok természetét, s azoknak egymásra! hatását ismerve — azt állítani, hogy egészen más alapról, ez alaptól annyira külön természettel bíró kérdések elfogulatlan megoldása eszközölhető? Ezt csak az hiheti, ki menttnek véli magát az emberi korlátozottságtól.

Minden elfogadott alap vagy elv bizonyos irányadó befolyással bír az egyesre s általa mindazon ügyekre, melyeket vizsgálódása tárgyául kitűz, illetőleg azok elintézéséhez hozzájárul. Az elfogadott alap gyakran az illető

szándéka nélkül befészkelte magát az oly ügyekbe is, melyek az illető alappal semmi összeköttetésben nincsenek. Ezt már az illetőnek egyénisége hozza magával, melyre az elfogadott irányelv önkénytelenül nyomást gyakorol. De meg kétségtelen másrésről, hogyha a jelenleg fenálló közjogi alap mellett belügyeink konsolidálatnak — ez épen a közjogi alap erősítésére szolgál, melyet pedig a minoritás megváltoztatni akar; e tekintetben tehát a minoritás helyzete jelen álláspontja mellett igen nehéz; s nem kell hozzá roszakarat, ha a kisebbség a belügyekbe addig nem bocsátkozik teljes odaadással és elfogulatlansággal, míg a közjogi helyzet az ő tervei szerint meg nem változtatik.

A pártok bázisának s a megoldandó belügyi kérdéseknek egymástól különböző természete, pártéletünkben sajátságos anomáliát képez, mely zsidbasztólag hat szinte a pártalakulásra s a parlamentarismusra.

Pedig a parlamentáris rendszer gyakorlati keresztülvitele, egy könnyű átmenetű kormányváltás által, — kormányformánk érdekében igen kívánatos; s meg vagyok győződve, hogy még a jelenlegi többség elfogulatlan elemei is szívesen látnának, a belügyi kérdések alapján egy könnyű átmenettel járó kormányváltást, — épen a Parlamentarismus gyakorlati keresztülvitele érdekében.

Pedig oly mostoha viszonyok közt létrejött kormánynak, mint a mienk, melynek a múltak bűnei miatt oly sok népszerűtlen kérdéssel kell foglalkoznia, s számos helytelen intézkedést, habár időleg is fentartania, — mely kormánnyal, a lefolyt korszakok nemzet- és szabadságellenes tényeinek a jelen korra is káros hatását a közönség rendszerint ugyanazonosítani szokta — s melynek tényei a zilált közviszonyok nyomása alól nem szabadulhatnak: az ily kormánynak egy helyes alapon álló parlamentáris ellen-

zék általi megbuktatása, már magának a kormánynak fentebb jelzett mostoha körülményei által is elősegítetik.

Ily körülmények között kormányon ülni nem is valami kényelmes dolog, kivált oly pártviszonyok mellett, minők a mieink.

És én épen parlamentáris rendszerünk érdekében szerencsés jelenségnek tartom, hogy pártjainkban, de főleg ellenzékünkben találkoztak némelyek, kik megértve az idő intő szavát, átlátták azt, hogy képviselőházunk ellenzékének álláspontjára, a belügyi kérdések napirendje megváltoztatólag hatott — s ez okon az eddig követett irányt elhagyva, minden utógondolat és fentartás nélkül a belügyek terére léptek.

Rendes viszonyok között ily pártszakadást károsnak mondanék, mert a túlmegoszlott pártok szinte zsbibasztólag hatnak a parlamentarismusra; de jelen pártviszonyaink között szerencsés mozzanatnak tekintem e szakadást, mely kétségtelenül elősegítőleg fog hatni a máris túlmerev pártantagonismus kiirtására s egyszersmind a helyes pártalakulásra.

A közügy emberének helyzete mindig nehéz; de legnehezebb az oly válságos korszakban, mint a mienk; ily időben tévedni igen könnyű, de nem oly könnyű a tévedés beismerése. Az igazság beismerése — főleg ha az erős vita után ismertetett csak fel, — minthogy annak elfogadása az ellenvéleményű részéről, egyedül saját véleménye helytelenségének beismerése mellett lehető — egyik legszebb neme az önmegtágadásnak, s a vitatkozó legnemesebb jellemvonása. Az ily jellemek, amennyire nagyok, ép anynyira ritkák, s leginkább rendkívüli viszonyok közt tűnnek fel. Az igazság által magát legyőzetni engedni sokkal nagyobb dicsőség, mint álkövetkezetességből az igazságellenes vélemény mellett megmaradni.

A nyilvánosság emberének nincs veszélyesebb Libája, mint lia saját véleményével sáncolja körül magát annyira, bogy idegen véleményt magához térni nem enged; saját vélemény-remeteségében él s elzárkózottságában természetesen csak saját véleményét ismeri helyesnek. Az ily ember hasonló ahoz, ki elzárkózik a világtól, mást nem ismer, ismerni nem akar s rideg magányában csak önmagát látja. Az ily ember, hacsak épen saját véleménye nem involválja az igazságot, az igazság felismerésére képtelen. Pedig ki az, ki a tévedéstől mentt-, s hiba nélküli lenne? vagy ki az, ki magát ilyennek állíthatná? Ember legnagyobb hibát akkor követné el, midőn magát hibátlannak állítaná.

Épen ezen körülményben látom én jelen pártéletünk legnagyobb hibáját; számosán élnek vélemény-remeteségben, s csak kevesek azok, jelen túlhajtott pártoskodásunk s makacs vitáink mellett, kik az igazság lehető felismeréséhez, elfogulatlan tisztalátásukat megőrizni képesek. — Pedig ezen körülmény megrontója maguknak a pártoknak, s határozott ellensége a pártok helyes érdekének; mert az elfogultság a pártokat könnyen elvezeti, s idővel, fokozatosan, észrevétlenül is oly irányba terelheti, mely a párt eredeti alapjával s tendenciájával homlokegyenest ellenkezik.

Még határozottabban ki fog tűnni a belügyi ellenzéknek szüksége, ha a konservatív elemek képviselőházunkban is tömörülni fognak.

Pedig fognak.

S tisztán áll előttem, hogy amint mélyebben behatolunk belügyeink rendezésébe, főleg midőn a belügyek azon iránya kerül részletes megoldás alá, mely körül nálunk a konservatív elemek csoportosulnak: azonnal ki fog tűnni gyakorlatilag is, bogy a tulajdonképi elvi kérdésekben

sokkal nagyobb távolság van a jelenlegi többség szabadelvű és konservatív elemei között, mint a minő van a többség szabadelvű része és a minoritás szelidebb árnyalata közt.

Pártjaink közt az egyes kérdésekben tapasztalható különbségek igen sokszor nem a véleményeltérés, mint inkább az egymás iránti bizalmatlanság s feszült viszony által idéztetik elő. S valóban, ha tekintjük belügyeinknek eddigelé már megoldott részét, sok olyat találunk abban, mellyel a többség jelentékeny része sincs megelégedve; s az ily ügyek mégis keresztülmennek a képviselőház szavazatával egyedül azért, mert a pártantagonizmus a pártokat még oly kérdésekben sem engedi egymáshoz közeledni, melyekben ugyanegy véleményt követnek.

Parlamentáris rendszerünk érdekében — a fentebb előadottak értelmében — igen kívánatos az oly pártalakulás, mely mellett törvényhozási viszonyaink lehetőleg szelődülnek, mely nem e viszonyok bonyolódottságát segíti elő, de lehetőleg kibontakozásra vezet.

A Parlamentarizmus kifejtése mellett — közügyeink jelen állásában, szemben hazánk belviszonyaival — főfigyelmünket a nemzeti kultúra vonja magára. Mindenki tudja, hogy az emberi fejlődés jelen stádiumában már, mint politikai faktor is, mily jelentékeny szerepet játszik a kultúra.

A kultúra az ma, mi valaha a nyers erő, a fegyver volt. Nemzetet elpusztít, ha ellenáll; vagy ellenkezőleg, a kultúra magas fokán álló nemzet nemcsak önmaga felemelkedik, de épen kultúrájával hódításokat is tesz.

Hazánknak, nemzeti érdekeinknek, egyik legerősebb megtámadója az idegen kultúra, mely hosszas mulasztásaink folytán a szomszéd- főleg német államokból hazánkba is beférközött; — s reánk nézve elhatározó tekintet,

a hazai kultúra vezetését és nemzeti iránybani fejlesztését addig venni kezünkbe, míg az idegen kultúra befolyása hazánkat teljesen meg nem hódította.

Haladásunk, fejlődésünk előmozdítása körül nincs többé veszteni való időnk; sőt már eddigelé is elvesztegettük nagy részét azon múlt időknek, mikor a szomszédállamokkal együtt nemzeti kultúránkat megállapítani, fejlődésünket előmozdítani kellett volna. Kereskedésünk még befelé sem teljesen magyar, iparunk csirájában van, s iparcikkekre nézve a szomszédállamok, főleg Ausztria kolóniája vagyunk; s így állunk a kultúra minden irányára nézve; s mindez a múltak mulasztása miatt. A kulturfejlődés, a haladás, Európa nyugatán folytonosan tesz előlépéseket, melynek hazánk területei hódító befolyását a maradás politikájával többé nem akadályozhatjuk, sem a kultúrát a féligtevéssel meg nem hódítjuk. Az Európában jelenleg szereplő nemzetek jövőben leendő fennállására s hatalomkörére körülbelül máris elhatározó tekintet az, hogy mily erővel járult az illető nemzet az európai kultúra megalapításához, terjesztéséhez és fentartásához. Minél inkább halad az idő, annál inkább nő nyakunkra a kulturfejlődés, s minél tovább várunk vagy tétovázunk mi, annál inkább fordítja ellenünk, mint akadályai ellen hatalmát. Mert a kultúra nemcsak felemelheti, nagygyá teheti a nemzetet, de azon esetre, ha egy nemzet a fejlődés általános törvényeinek ellenáll, ha nem hódol a haladás közáramlatának s kellő időben nem fogadja azt be társadalmába: akkor a fejlődés érvényesíti magát az illető nemzet számbavétele nélkül; s az ily nemzet, ha el nem enyészik is, de elvesztette önmagára nézve, — talán visszapótolhatlanul — a politikai és társadalmi élet főfaktorát; s kultúrája lehet ugyan, de az a kultúra reá nézve idegen, befolyással arra birni nem fog, s lassankint idegen lesz a nemzet saját hazájában.

Mert a haladás hódítása sokkal erősebb, — s a nemzetre, mellyel szemben a hódítást eszközli, sokkal veszélyesebb az erőszak hódításánál. A fegyver hódításának alapja a nyers erő, s mint ilyen igazságtalan nemcsak, de jogtalan is; a haladás hódításának alapja az emberiség fejlődése, s mint ilyen igazságos és jogos is; — e különbségben rejlik a két hódítás közti ellentét, s egyszersmind a haladás hódításának fensősége s túlereje az erőszak hódításával szemben; amazt a jogtalan nyers erő, ezt az emberiség közérdeke, tehát a legtermészetesebb igazság támogatja.

Nekünk nagy erélyt, sok ténykedést és szolgalmat kell kifejtenuünk jelen elmaradott helyzetünkkel szemben csak arra is, hogy az idegen kultúra nyomása alól idő folytán szabadulhassunk, s nemzeti kultúrát létesítsünk.

Hogy mennyire messze vagyunk még a kultúrhaladás azon fokától, melyet már bírunk kellene, mutatja társadalmi helyzetünk, főleg a társas osztályoknak egymás iránti viszonyai. Nálunk az ipartermelő- és kereskedőosztály,— melyek pedig a kultúriránynak két főszereplőjét képezik — kivált vidéken, bizonyos függési viszonyban áll szemben a fogyasztó osztálylyal; mindegyik osztály felett pedig e nyerstermelő áll. Távol van tőlem, hogy a nyerstermelés jelentékenységét tagadni akarnám; tudjuk igen jól, hogy a nyerstermelés az iparnak és kereskedésnek egyik legjelentékenyebb alapját képezi. Csak azt akarom ezáltal mondani, hogy szükséges nálunk, hogy a nemzet testvére és vérévé váljék azon igazságos tudat, hogy a fogyasztónak s nyerstermelőnek épen úgy van szüksége ipartermelés- és kereskedésre, mint az iparosnak és kereskedőnek fogyasztóra és nyerstermelőre, — hogy ezen osztályok egyenjogú kiegészítői a nemzeti vagyonosságnak s ezek egymás mellett és nem egymás felett állanak. Egy-

oldalú nyerstermeléssel, ha még oly virágzó is az, nem lehet nemzeti kultúrát létesíteni s nemzeti vagyonosodást kifejteni.

Kérdezzük meg kereskedőinket, időről-időre ki tudják mutatni — főleg a vidékiek — a túlnyomó nyerstermelő népesség hullámzó anyagi viszonyait, — kereskedői könyveikből; az egyoldalúság, mely hazánk közgazdasági állapotát, sőt nemcsak ezt általánosságban, de a kalászos vetemények túlnyomósága mellett magát nyerstermelésünket is specialiter jellemzi — meghúzza a fejlődésre káros következtetéseket ipartermelésünk- és kereskedésünkre is; a kereskedő éppen oly hullámnak van kitéve a forgalmat illetőleg, mint az éghajlatunk szeszélyével küzdő nyersstermelő, ki ebbeli nehézkes állapotunkat még azzal tetézi, hogy hagyományos előszeretetről, mit a kalászos vetemények iránt táplál, kellő mértékben nem bír lemondani, s a többoldalú gazdálkodás vagy a mezei ipar, ellenkezik konservatív jellemével.

De a kultúr-iránynak fejlesztése nemcsak közgazdaságunk- de magának a közszabadságnak érdekében is szükség. Mert míg a társas-osztályok egymással szemben tényleg egyenjogúak nem lesznek, míg valamelyik osztály a helyzetet túlnyomólag dominálja: addig a politikai jogok a gyakorlatban többé-kevésbé az illető erősebb osztály kiváltságát képezik. Ily viszonyok mellett aztán a tényleg hatalmasabb osztály gyakran önkénytelenül, magának a helyzetnek természeténél fogva, a gyengébb osztályra nyomást gyakorol; sőt megeshetik, az egyeseknek a szabadságról táplált oktalan fogalmi mellett, — amint ez már hazánkban is tapasztalható — hogy a tényleg hatalmasabb osztály, a mind számra, mind anyagilag gyengébb osztályt, a politikai jogok gyakorlatára nézve megfélemlíti. S vajjon e véleménytürelmetlenség mit idéz elő? Azt, amit főleg

vidéken, különösen a kereskedő osztálynál tapasztalunk; nem akarván ugyanis kárát vallani véleménye nyilvánításának, inkább nem él politikai jogával, s növeli azok számát, kik előtt mindegy, akármily kormányforma lép uralomra, csak anyagi körülményeik álljanak jól, — szóval a szabadságra annyira káros politikai apatikusok számát növelik. Így aztán épen azon osztály nem használja kellőleg politikai jogát, mely a kultúrának egyik főtényezője, mely fájdalom nálunk még gyenge, mely osztálynak szavát pedig leginkább kellene meghallgatnunk.

Ha a nemzet figyelme s ténykedése kellő mértékben a kultúra fejlesztésére irányul, e körülmény nagy befolyással fog bírni nemzeti jellemünk túlerős politikai jellegének szelidítésére, s meg fog tanítani gyakorlatilag minket is arra, hogy a politika mellett a fejlődés, a haladás, szóval a kultúra azon hatalom, mely a nemzetek sorsát dirigálja.

És van még egy, az előbbenivel analóg természetű irány hazánk belviszonyaiban, a nemzetiségi mozgalom t. i., melyre a kultúra fejlődése szelidítő hatással fog birni, a mennyiben azáltal a közfigyelem más irányba tereltetik. A nemzetiségi mozgalom nagy támaszt lel nemzetünk politizáló irányában, mivel e kérdés egyik buzdítóját abban leli, hogy hazánkban a politikai helyzet a vitatkozás terén folytonosan vezérszerepet visz, s tisztán politikai, vagy jobban mondva állami viszonyaink még mindig nyílt kérdésekül tekintetnek; minek folytán államiságunk konsolidációja be nem következhetvén, ezáltal helyzetünknek ideiglenes színezete van. A nemzetiségi mozgalom pedig állami viszonyaink lehető változásában bízik s ettől várja jövőjét még azon esetben is, ha a bekövetkező változásban a győzők vele egyet nem értenek is. Ezen kérdés leginkább az által tartja fén magát, ha oly elemekre támaszkod-

hátik, melyek ha a célra nem értenek is vele egyet, de a politikai helyzet megerősödését szinte akadályozzák.

A hazai kultúra kifejtése, nemzetünk és államiságunk biztosítására egyik legelső teendőnk, mely egyszersmind jelen politikai és társadalmi helyzetünk számos vizátságát ki fogja irtani.

És ezzel talán befejezhetném soraimat, ha lehetne teljesen ignorálnom egy kérdést, mely vajha kevesebb mérvben venné igénybe nemzeti erőnket, de mely még mindig a főhelyet foglalja el a vitatkozás terén, hazánk közügyéi között.

A közjogot értem.

Mielőtt azonban közjogunkat, vagy jobban mondva Ausztriához szövetes viszonyunkat a pártok álláspontjával szemben röviden érinteném, — vessünk egy tekintetet hazánk külviszonyaira.

Sokféle nyílt és titkos ellenségét emlegetik hazánk"nak ez ország határain kívül. Csak egyet említek fel, melynek emlegetése mintegy szokásá vált.

Sokan és sokat emlegetik hazánk politikai existenciájának természetes ellenei között a panslavismust. — Nem lehet tagadni, hogy a nemzetiségi fanatizmus, mely a legtöbb szláv elemet magában foglaló Oroszországot jellemzi, s melynek legfőbb oka, a jelen kor szabad eszméinek, a felvilágosodásnak, az orosz-szláv népek közti szűköre — nem lehet tagadni mondom ez okon, hogy a különféle szláv törzsek egyesülési vágya gyengítőleg hat minden oly államra, mely szláv elemet foglal magában, a terű' letre nézve Oroszország határához közel fekszik, vagy azt épen érinti. De ezen állapot csak addig tart, míg a különben is számos és egymástól elütő szláv elemek gyűpontja, Oroszország — illetőleg ezen sokféle szláv- és egyéb nemzetiségű törzsek, felvilágosodásuk s érettségük azon fokát

elérik, midőn figyelmüket nem annyira idegen fajrokonaira mint inkább önmagukra fogják fordítani, — midőn felismerik a népek közellenségét: a fejletlenséget, az elmara-
dást s az ezeken felemelkedő önkényuralmat. Akkor, midőn ezen idő bekövetkezik, midőn az orosz hatalom alatt levő népek figyelmét saját felismert érdekeik foglalják el, s midőn ezzel viszonyosan, a hatalom, figyelmét népeinek ezen új irányára lesz kénytelen fordítani: akkor elértük azon időt, melyben a szláv elemnek túlterjeszkedési vágya úgy fent mint lent, a népek fejlődésének természetes processusa által megsemmisítetik.

Egyébiránt, elfogulatlanul nézve a helyzetet és viszonyokat, s a népek történetének tanúságait: nem lehetne szerencsétlenebb s önmagára is károsabb tendenciája Oroszországnak, mint az, ha a Dunamelléke iránt akár nyíltan, akár alattomban hódító politikát követne, vagy talán ezen politikáját idő folytán érvényesítené is. Mert valamint minden államnak bizonyos territoriális és lélekszámbeli nagyságra van szüksége, hogy magát fent tartsa, s szava a nemzetcsaládok közt kellő nyomatékkal bírjon — úgy másrésről a területi és lélekszámbeli nagyságnak meg van bizonyos határa, melyen túl — főleg ha idegen népelemek vannak együtt — az államegység gyengítése idéztetik elő. Így látjuk a történelemben, hogy a római birodalom feloszlására, a római túlterjeszkedés, s a meghódított népek mozgalmi, már azon korban is jelentékeny befolyással bírtak. — Oroszország, mely oly különféle elemekből áll, a népek nagyobb fejlődése és felvilágosodása mellett, főleg ha a szabad eszmék iránt fogékony Dunamellékét is hatalma alá hajtaná, ha nem is végkép, de részben, épen ez oknál fogva, idő folytán disszociója felé sietne; s az egyes néptörzsek függetlenségi, s így elszakadási vágya ellen, a népek felvilágosodásé-

val szemben, aligha lenne az orosz önkény elég hatalmas.

Csak elinteni akartam a fentebbiekben hazánknak emlegetett ellenségét, melyet bár ignorálnunk nem szabad, de korántsem tartom azt oly veszélyes ellenségnek, melynél hatalmasabbat hazánk határain belől ne találnánk. — Mert én hazánk legveszélyesebb ellenét nem a panslavismusban — legyen az e haza határain kívül vagy belül — de igen közel, önmagunkban ismerem fel. Ez ellenség, mint már fentebb is érintettem, belrendezetlenségünk, elmaraadásunk s ezzel együtt az idegen kultúrának hódítása hazánkban, mely nemzetiségünket a haladás szent jelszava alatt támadta meg.

Ha belügyeink elhanyagolt, rendezetlen állapota, ez által bensőleg is zilált helyzetünk s a nemzeti tevékenység helyes sorrendje nem utalna bennünket határozottan belügyeink rendezésére — s az idő folytonos haladása nem intene fenyegetőleg, hogy nemzeti kultúrát létesítsünk, s a nemzetiséget veszélyeztető idegen kultúra irányadó befolyását feleslegessé s lehetetlenné tegyük, — szóval ha hazánk a fejlődést illetőleg az európai államokkal egy színvonalon állana, s kultúránk minket ismerne teljesen urául: akkor indoltnak látnám a közjogi ellenzékét. De nekünk nem annyira nemzetközi- mint belügyi helyzetünk van érzékenyen megtámadva, még pedig nem az erőszak által, de a haladás természetes törvényei, s így a legerősebb hatalom által. Nekünk hazánkat bensőleg kell mindenké előtt megszerezni, mert önámítás nélkül teljesen magunkénak nem mondhatjuk; — pedig a belső baj sokkal veszélyesebb a külsőnél, kivált ha az — mint nálunk — természetes alappal is bír.

A közjogi helyzetet illetőleg senki sem állította, hogy az változhatlan. Mindenki tudja, ki a jelen európai helyzet

természetét s annak folytonos fejlődésével koronkint fel-felmerülő eseményeket vizsgálja, hogy Európában épen a Dunamelléke azon terület, mely jelenleg is átalakulási és fejlődési stádiumban van, ahol tehát a politikai helyzet és viszonyok eshetőlegesen változtával, hazánk politikai irányának is azok szerint változnia kell; és véleményem szerint épen hazánk környéke, a Dunamelléke azon terület, melyre nézve külpolitikai befolyásunknak, hazánk igényei szerinti felhasználása első sorban kívánatos.

De lássuk pártjainkat.

Nem szándékom a pártok közjogi programmjával részletesen foglalkozni. Tizenkét éve már, hogy a közjog felett vitatkozunk; el lehet mondani, hogy a tárgy ki van merítve. Csak futólag érintem tehát a programokat, az ellenzéki pártok álláspontja szerint.

Ellenzékünk szelídebb árnyalatának, a balközépnek legutóbb megállapított programjában a közjogi viszonyokat illetőleg egy oly passust találunk, mely a párt eddigi nyilatkozataiból hiányzik.

Ezen passus értelmében a párt a 67 -es transzációnak megváltoztatására továbbra is törekszik ugyan, de a gyakorlati kivitelnél megválasztja az alkalmas időt, a helyes módot és célszerű eszközöket.

Tudjuk, hogy az Ausztriával kötött egyezmények különösen két osztályba sorolhatók; némelyek ugyanis bizonyos időtartamra, — mások pedig időtartamra tekintet nélkül köttettek. Az elsőkhöz tartoznak a hadsereg létszámára, a közözügyi hányadra és a vámszövetségre vonatkozó egyezmények', melyek koronkint a szerződésileg kikötött idő lejártával újabb egyezés tárgyat képezik. A szerződések másik csoportjához tartoznak, a tulajdonképi közjogi egyezményről és az államadóssági járulékról szóló törvények.

Ezen szerződések némelyikére tehát bizonyos idő

lejártával alkalmunk nyílik a szükséges változtatásokat a másik szerződő félnek proponálni. Az időhöz nem kötött szerződések pedig, amennyiben azok a nemzetközi szerződések természetével bírnak, a szerződő felek közmegegyezésével szinte megváltoztathatók. Ez utóbbira nézve azonban — közbevetőleg mondva — saját érdekünkben a kérdés az, ha vájjon helyes-e a velünk szövetséges Ausztriával oly laza összeköttetésbe jönni, mely az osztrák szélsők separatistikus törekvéseire elősegítőleg fogna hatni? Ha Ausztriával szövetségben akarunk maradni, bizonyára nem. Minden magyar szívből óhajtja, hogy az osztrák tartományok lehető széles autonómiával ellátva, kielégíttessenek, s hogy ez utón szövetséges társunk belviszonyai megerősödjenek. De ezt a jelen közjogi alap megtámadása által nem segítjük elő; sőt ha az Ausztriával megkötött szövetségünket bolygatjuk addig, míg Ausztriában konsolidált belviszonyok nincsenek, — ezen körülmény épen káros, visszatartó hatással bír Ausztria belviszonyainak tisztázására, mivel az osztrák szélsők — épen úgy mint nálunk a nemzetiségi túlzók — ebből merítik a hitet és reményt tendenciájuk kivitelére s ezáltal szövetségesünk gyengítésére.

A halközép legújabb jelszavai — a párttagok ez iránybani nyilatkozatai szerint is — úgy értelmezendők, hogy a párt, többségre jutása esetén, az Ausztriával kötött egyezményeket fen akarja tartani mindaddig, míg a szerződésileg kikötött idő illetőleg azon szerződésekre, melyek időhöz kötve nincsenek, a kedvező körülmények, főleg pedig a másik fél hozzájárulása be nem következnek.

Igaz, hogy ezen programul is tágkörű, amennyiben az alkalmas idő, mód és eszközök értelmezésében szabad kezut enged; de lehetetlen mégis elismeréssel nem lenni a párt ezen újabb jelszavai iránt; mert kétségtelenül nagy haladás ez is azon párt vészéről, mely nem hogy fentartani akarta

volna — habár időleg is — a közös ministeriumot és delegációt, de sőt teljes erejéből vitatta csak nem rég is, hogy az ellenzék a delegációban részt sem vehet.

Lesz idő koronkint, midőn az Ausztriával kötött szerződéseken változtatnunk lehet, sőt kell; ilyen, hogy példát említsék, a vámszerződés, melynek zárszakasza, a szerződés fenállásának ötödik évében, — tehát már legközelebb — helyet enged a szerződés felmondásának, illetőleg módosításának. Ezen alkalmat elszalasztanunk nem szabad, hogy iparunk, kereskedésünk, szóval egész nemzetgazdaságunk érdekében, az eddigelé a gyakorlat által szükségesnek bizonyult módosításokat a vámszerződésre nézve, szövetséges társunk előtt annak idejében proponáljuk. Ezen alkalom lehetségessé teszi különösen a minisiterelnöknek, még mint volt pénzügyminisiternek, a múlt országgyűlés képviselőházának elnökével szemben még 1868-ban tett azon ígérete foganatosítását, hogy a dohánymonopol megszüntetése céljából, adandó alkalomkor a kellő lépések megteendők.

Ez nézetem szerint azon helyes módozat, mellyel az Ausztriával kötött szerződések koronkint, érdekeink szerint megváltoztatandók; ilyen szerződés a hadsereg létszámára vonatkozó egyezmény is, mely honvédségünk jelen fejlődése mellett a változtatást máris szükségessé tenné.

Így lesz célhoz vezető a fokozatos haladás az Ausztriával kötött szerződésekre nézve. Az Ausztriával kötött szerződések módosításának nem rohamosan, programszerűleg, de fokozatosan, idő folytán, gyakorlati tájékozottság után kell bekövetkezni a szerződések azon részére is, melyek időhöz kötve nincsenek, s melyeket megváltoztatni, a politikai és nemzetközi viszonyok eshetőlegesen változása, s ez úton a két fél solidáris érdeke teend szükségessé.

Így koronkint, a szerződések megváltoztatására eljön az idő, adva lesz a mód és az eszközök.

Kommt Zeit, Kommt Rath.

De nem játszani akarok a jelszavakkal. Egyáltalában nem élünk oly hangulatú epochában, mely a különben is felvert szenvedélyek istápolását megtűrhetné. A fentebb mondottak a pártjelszavak oly értelmezését adják, melyek nézetem szerint egyedül felelnek meg helyesen felfogott érdekünknek.

Térjünk át már most az ellenzék másik árnyalatára.

Ellenzékünk másik árnyalatának, a szélsőbalnak programja igen rövid s könnyen érthető. A szélsőbal egyszerre helyrehozva akarja látni - a körülmények számbavétele nélkül — politikai életünknek több százados mulasztásait. A szélsőbal politikája amily egyszerű és világos így elméletben, ép oly beláthatlan következéseket fogna maga után vonni a gyakorlatban.

A szélsőbal programja a párt tagjaira nézve cél, mely Magyarország autonóm souverainitását akarja rögtön létesíteni; a nemzetiségi túlzók előtt azonban eszköz, melylyel utógondolatjukat. tulajdonképi céljukat gondolják elérni. Mindenesetre sajátságos, hogy ugyanazon elemek, melyek a 49-ki események alatt a magyar souverainitás ellen küzdöttek, ma ugyanazon politikához csatlakoznak; bár hiszem, hogy ezen csatlakozásuk csak addig tartana, míg a szélsőbal — esketőleges többségre jutása folytán — a hatalmat kezébe venné.

Pedig ideje lenne már, hogy ne üzzünk ugyanazonos politikát heterogén elemekkel, melyek a szélsőség eszközének megválasztásában velünk egyek lehetnek ugyan, de célra tőlünk nagyban elütnek s ha ezen irány győzni találna, legalább is kétséges, hogy a győzelem a két cél közül melyik rovására ütne ki.

Magyarország viszonyai éppen jelen korszakunkban annyira válságosak és mostohák kifelé mint befelé, hogy a szélsőség eszközei, a haza veszélyének legalább is valószínűségét involválják.

Legszerencsésebb az állam, ha politikájában leginkább megközelíti vagy éppen érinti azon clemarkacionális vonalat, melyen erről — ereje s viszonyaihoz képest — keveset, melyen túl sokat akarna.

A politikának, mint mindennek az életben, megvan természetes útja, megvannak természetes eszközei; s boldog a nemzet, mely ezen utat felismerve s ez eszközöket felvéve igyekszik tendenciáit érvényesíteni; ha kerüli a nyakatört experimentációkat s az annyira veszélyes párforcé politikát. Ha nem akar az erejénél hatalmasabb viszonyokon erőszakot tenni, de józanul azokhoz alkalmazza politikáját, s a kitűzött célt nem közvetlenül igyekszik — legtöbbször hasztalanul — elérni, de aktív működését azon körülmények lerontására irányítja, melyek céljának közvetlen kivitelét lehetetlenítik.

A politika nem azon terrénum, melyen mint kockán mindent vagy semmit játszani lehetne; a politika napokint, lépésről-lépésre tesz foglalásokat, s jaj azon politikának, mely mindent mindenért kockára tesz!

Az egyszeri kertész, a természetnek szenvedélyes barátja, egy egészen új, de gyenge facsemetét ápolt kertjében; évről-évre nagy figyelemmel várta a csemete fejlődését, aggodalommal látva egyszersmind a csemete belső baját, melyet csak az idő orvosolhatott; epedve várta azon időt, mely meghozandó volt legalább az első gyümölcsöket, Az idő eljött s a csemete meghozta első, talán egyszersmind utolsó termését egyetlen gyümölcsében. A kertész az eredménytől elkapatva, fokozott túlbuzgósággal látogatta csemetéjét s leste a megérés symptomáit. Az érés

első jelenségei csakugyan jelentkeztek, s a kertész, szenvedélyének tovább ellen nem állhatván, mohón tépte le a még félérett gyümölcsöt, hogy új produktumát élvezhesse s a világnak bemutathassa.

A gyümölcs azonban még éretlen s így élvezhetlen volt. S a kertész szenvedélyes túlbuzgóságát, az akarat tisztasága, jogosultsága s az utólagos megbánás helyre nem üthette; azon kétséges aggodalommal kellett beérnie, ha vájjon a gyenge, bensőleg megtámadott csemete képes-e még egy telet kiállani, s lesz-e elég ereje ismét gyümölcsözni?

Ne higyjétek, hogy az egyszerű természet s a politika utai közt nincs analógia!

(Vége.)